

Pusaudžu pašnāvnieciskā uzvedība Latvijā: sakarības ar atkarību izraisošo vielu lietošanu

Toms Pulmanis^{1,2}, Mārcis Trapencieris³, Māris Taube^{4,5}

¹ Slimību profilakses un kontroles centrs, Latvija

² Rīgas Stradiņa universitātes doktorantūra, Latvija

³ Latvijas Universitāte, Filozofijas un socioloģijas institūts

⁴ Nacionālais veselības dienests, Latvija

⁵ Rīgas Stradiņa universitāte, Psihiatrijas un narkoloģijas katedra, Latvija

Ievads. Pašnāvības rādītāji Latvijā ir trešie augstākie Eiropas Savienībā un ieņem 10. vietu pasaulē, un tās vērtējamas kā viena no aktuālākajām sabiedrības veselības problēmām. 15–19 gadus vecu jauniešu vidū Latvijā pašnāvība ir nozīmīgākais nāves cēlonis. Risku pabeigta pašnāvībai iezīmē pašnāvnieciska uzvedība, proti, domas par pašnāvību, pašnāvības plāni un pašnāvības mēģinājumi. 2011. gada Latvijas psihiskās veselības monitoringa dati liecina, ka 15–19 gadus vecu iedzīvotāju vidū uz vienu pabeigtu pašnāvību reģistrēti gandrīz 12 neatliekamās medicīniskās palīdzības redzeslokā nonākuši pašnāvības mēģinājumi. Ārvalstu pētījumi un Latvijas ekspertu viedoklis liecina, ka liels skaits pašnāvības mēģinājumu šajā redzeslokā var nonākt. Nozīmīgs pētniecības instruments ir pusaudžu pašu ziņotā pašnāvnieciskā uzvedība. Nesena izpēte Latvijā liecina, ka pašnāvniecisko uzvedību dzīves laikā aptaujas anketās atzīmē ievērojams īpatsvars pusaudžu, un šī tendence aktualizē nepieciešamību pēc visaptverošas, padziļinātas pašnāvnieciskās uzvedības riska faktoru analīzes. Starptautisku pētījumu dati liecina, ka to pusaudžu grupās, kuri bieži lieto atkarību izraisošās vielas, pašnāvnieciskās uzvedības izplatība ir augstāka, bet Latvijā šādi pētījumi populācijas līmenī līdz šim tikpat kā nav veikti.

Darba mērķis, materiāls un metodes. Pētījuma mērķis bija noskaidrot pusaudžu biežāk lietoto atkarību izraisošo vielu lietošanas sakarības ar pašu ziņoto pašnāvniecisko uzvedību. Pētījumam izmantota Eiropas Skolu aptaujas projekta par alkoholu un citām narkotiskajām vielām (ESPAD) 2011. gada aptaujas posma datu bāze. Pētījums nodrošina reprezentatīvus un starptautiski salīdzināmus datus par 15–16 gadus vecu skolēnu populāciju. Kā izlases metode izmantota vienpakāpes stratificēta klasteru izlase – skolu stratifikācijā izmantots urbanizācijas līmenis, mācību valoda un klases līmenis. Kā atkarīgi mainīgie izmantoti domas par pašnāvību un pašnāvības mēģinājums dzīves laikā, kuri aprēķināti pēc pusaudžu atbildēm uz jautājumiem “*Vai Tu savas dzīves laikā pats/-i esi domājis/-usi par pašnāvību?*” un “*Vai Tu savas dzīves laikā esi mēģinājis/-usi izdarīt pašnāvību?*”. Kā neatkarīgi mainīgie tika analizēti: skolēnu ikdienas cigarešu smēķēšanas biežums, piedzeršanās (pētījuma ietvaros definēta kā apreibšana no alkoholiskiem dzērieniem tā, ka ejot streiņpuļo, nevar skaidri parunāt, vemj vai nevar atcerēties, kas notika) biežums dzīves laikā, marihuānas vai hašiša lietošanas biežums dzīves laikā un *Spice* lietošanas biežums dzīves laikā. Datu analīzē izmantota multinominālā loģistiskā regresija, kurā pētāmie faktori tika samēroti savā starpā un pēc skolēna dzimuma. Aprēķinot izredžu attiecības (OR), par references kategorijām ņemti skolēni, kuri atzīmējuši, ka nesmēķē, nav piedzērušies un nav lietojuši marihuānu, hašišu vai *Spice*. Par statistiski ticamām uzskatītas tās vērtības, kur p vērtība ir mazāka par 0,05.

Rezultāti. Loģistiskās regresijas analīze liecina, ka augstāka iespējamība domām par pašnāvību dzīves laikā ir skolēniem, kuri lietojuši *Spice* 10 un vairāk reižu dzīves laikā (OR = 2,1; 95% TI = 1,1–4,2; p < 0,05), piedzērušies 10 un vairāk reižu dzīves laikā (OR = 1,9; 95% TI = 1,3–2,6; p < 0,05), izsmēķē 6 un vairāk cigaretes dienā (OR = 1,9; 95% TI = 1,4–2,5; p < 0,05). Savukārt statistiski ticami augstāka iespējamība pašnāvības mēģinājumam dzīves laikā ir skolēniem, kuri lietojuši *Spice* 10 un vairāk reižu dzīves laikā (OR = 4,6; 95% TI = 2,0–10,4), izsmēķē 6 un vairāk cigaretes dienā (OR = 3,5; 95% TI = 2,3–5,5), piedzērušies 10 un vairāk reižu dzīves laikā (OR = 1,7; 95% TI = 1,0–2,9). Vērojams statistiski ticams domu par pašnāvību iespējamības pieaugums līdz ar piedzeršanās reižu skaita dzīves laikā un dienā izsmēķēto cigarešu skaita pieaugumu. Pašnāvības mēģinājumu iespējamība statistiski ticami pieaug līdz ar *Spice* lietošanas reižu un dienā izsmēķēto cigarešu skaita pieaugumu. Netika atrasta statistiski ticama sakarība starp marihuānas vai hašiša lietošanu dzīves laikā un respondentu ziņotajām domām par pašnāvību vai pašnāvības mēģinājumiem.

Secinājumi. 1. Tāda riska uzvedība kā bieža smēķēšana, piedzeršanās un *Spice* lietošana iezīmē risku grupu, kurā biežāk izplatīta arī pašnāvnieciskā uzvedība. 2. Skolēniem ar riska uzvedību ir mērķtiecīgi veikt pašnāvības riska skrīningu vai pašnāvību profilakses aktivitātes. 3. Jomā nepieciešami papildu pētījumi atkarību izraisošo vielu lietošanas un pašnāvnieciskās uzvedības savstarpējās kausalitātes noskaidrošanai.